

Rapport

efter kvalitetsgranskning av undervisningen i
samhällsorienterande ämnen för årskurserna
7–9 vid den fristående skolan Famn i Sim-
rishamns kommun

Innehåll

1. Inledning
2. Allmänna undervisningskvaliteter
 - 2.1. Trygg, stödjande och uppmuntrande lärandemiljö
 - 2.2. Tydlighet i mål och innehåll
 - 2.3. Individanpassning, stöd och utmaningar
 - 2.4. Återkoppling och reflektion över lärandet
3. Ämnesspecifika undervisningskvaliteter
 - 3.1. Ämnesspecifika förmågor
 - 3.2. Undervisningsmaterial
 - 3.3. Systematisk uppföljning
 - 3.4. Särskilt stöd
 - 3.5. Ämnesövergripande undervisning och samordning av ämnesområden

Bakgrundsuppgifter om kvalitetsgranskningen

Bakgrundsuppgifter om Famn

Syfte och frågeställningar

Metod och material

1. Inledning

Skolinspektionen genomför en kvalitetsgranskning av undervisningen av samhällsorienterande ämnen för årskurserna 7–9 i grundskolan. Granskningen av Famn i Simrishamns kommun ingår i detta projekt. Famn besöktes den 14 mars 2013. I denna rapport redovisar inspektörerna sina iakttagelser, analyser och bedömningar.

Denna rapport består av två huvuddelar, en som belyser allmänna undervisningskvaliteter och en som belyser ämnesspecifika undervisningskvaliteter. Bakgrundsuppgifter om kvalitetsgranskningen och skolan, frågeställningar

samt metod redovisas i slutet av denna rapport. Avsnittet "*Bakgrundsuppgifter om Famn*" ger en kontextuell ram för rapporten och kan med fördel läsas inledningsvis.

Observationer, intervjuer och enkät

Under Skolinspektionens besök på Famn genomfördes ingen undervisning i samhällsorienterande ämnen (SO). Några lektionsobservationer kunde därför inte göras i SO. Kortare lektionsbesök genomfördes emellertid där elever i årskurserna 7–9 arbetade med matematik, engelska eller svenska. I stort sett all undervisning på Famn bedrivs som individuell undervisning, det vill säga en lärare undervisar en elev. Endast en elev intervjuades. Övriga elever har liten eller ingen erfarenhet av SO-undervisning på Famn och valde att inte vara med i intervjun. Rektorn som själv undervisar i SO-ämnen och tre lärare som tidvis undervisar i SO-ämnen intervjuades. Den webbenkät som eleverna ombetts att besvara inför Skolinspektionens besök besvarades av endast en elev vilket motsvarar 10 procent. Omkring 90 procent av eleverna riskerar, enligt rektor och lärare, att inte nå kunskapskraven i ett eller flera SO-ämnen.

Underlaget för denna rapport är inte likadant som för övriga rapporter i kvalitetsgranskningen. Medan övriga rapporter till mycket stor del grundas på lektionsobservationer saknas dessa, som nämnts, helt från Famn. Elevenkät och elevintervju genomfördes av alltför få elever för att vara representativa. De bedömningar som görs i följande text grundar sig således på insända dokument, intervjuer med rektor och lärare samt intervju med en elev.

2. Allmänna undervisningskvaliteter

Aspekter vid granskningen

- Trygg, stödjande och uppmuntrande lärandemiljö
- Tydlighet i mål och innehåll
- Individanpassning, stöd och utmaningar
- Återkoppling och reflektion över lärandet

2.1. Trygg, stödjande och uppmuntrande lärandemiljö

Exempel på indikatorer vid granskningen

- läraren skapar en positiv atmosfär
- läraren bemöter eleverna med respekt och främjar respekten mellan eleverna
- läraren har positiva förväntningar på eleverna och stöttar deras självförtroende
- läraren skapar motivation inför olika aktiviteter

Skolinspektionens bedömning

Eftersom inga lektionsobservationer gjordes är underlaget för bedömning av lärandemiljön i SO-ämnena mycket tunt. Det allmänna intrycket av verksamheten är emellertid att Famn erbjuder en trygg stödjande och uppmuntrande lärandemiljö. Just detta, att skapa en trygg, stödjande och uppmuntrande lärandemiljö är ett av skolans huvudsyften och Skolinspektionen ser inget som motsäger att man lyckas med det. Atmosfären på skolan är positiv vid Skolinspektionens besök och eleverna ger uttryck för att de trivs bra.

Eleverna får sin undervisning i tre olika hus, så kallade hemvister eller stugor. *"De är trygga i sina hemvister och där kan de [bland annat] göra muntliga redovisningar. [Men] vi kan inte ta en elev från en stuga till en annan och göra något gemensamt. Då är de inte trygga"*, framhåller lärarna. Såväl rektorn som lärarna betonar att eleverna alltid har vuxna – lärare eller ungdomspedagoger – i sin närhet. Eleverna vill ha det så, de tyr sig till de vuxna och om personal inte finns där uppstår lätt konflikter mellan eleverna, säger rektorn.

Lärarna framhåller att undervisningen på det hela taget utgår från elevernas intressen och ett sätt att öka elevernas motivation är att i stor utsträckning låta dem själva bestämma vilka ämnen de ska läsa. Vissa väljer då att börja med SO medan andra väljer bort SO till förmån för andra ämnen. Rektorn och lärarna betonar också att de måste vara lyhörda och fånga tillfällen i flykten. När elevens uppmärksamhet riktas mot något SO-relaterat tar lärarna tag i det och utnyttjar tillfället att ge eleverna förutsättningar att utveckla de ämnesspecifika förmågorna i SO-ämnena. SO-ämnena tenderar dock att hamna i skymundan, något som utvecklas vidare längre fram i rapporten.

Rektorn menar att vissa elever, men inte alla, kan nå godkänt betyg i SO-ämnena. Såväl rektorn som lärarna talar om elevernas svårigheter och eventuella diagnoser som hinder för deras möjligheter att nå kunskapskraven i SO-ämnena. Skolinspektionen vill framhålla att det är av största betydelse att lä-

rarna inte låter elevernas svårigheter eller diagnoser per automatik utgöra hinder för positiva förväntningar på eleverna och för att skapa motivation hos eleverna för att arbeta med SO-ämnena. Den elev som intervjuades säger dock att läraren "*peppar mig att gå ännu längre*" och att läraren har positiva förväntningar och tror att eleven kan klara sina mål.

Då tillräckligt underlag saknas för en välgrundad bedömning av aspekten *trygg, stödjande och uppmuntrande lärandemiljö* inom SO-undervisningen avstår Skolinspektionen från att göra en sammanfattande bedömning inom detta område.

2.2. Tydlighet i mål och innehåll

Exempel på indikatorer vid granskningen

- läraren genomför en genomtänkt lektionsstart
- läraren genomför en välstrukturerad lektion
- läraren ger tydliga beskrivningar och förklaringar
- läraren kontrollerar att eleverna förstått
- läraren gör ett tydligt sammanfattande lektionsslut

Skolinspektionens bedömning

Underlag för bedömning saknas eftersom inga lektionsobservationer i SO-ämnen gjorts.

2.3. Individanpassning, stöd och utmaningar

Exempel på indikatorer vid granskningen

- läraren ser till att arbetet under lektionen är tankemässigt utvecklande
- läraren anpassar undervisningen till eleverna i gruppen
- läraren ser till att elever med behov av stöd under lektionen får sådant

Skolinspektionens bedömning

Samtliga elever har anpassad studiegång med reducerad undervisning i SO-ämnena. Att skolan prioriterar ned SO-ämnena till fördel för svenska, matematik, engelska, bild, hem- och konsumentkunskap, idrott och hälsa, musik samt slöjd är enligt rektor och lärare, ett led i att anpassa undervisningen till eleverna i gruppen. All undervisning på skolan är individanpassad, något som kommer till uttryck bland annat i att varje elev har sin egen så kallade genomförandeplan. Eleven följer alltså en individuellt anpassad plan för sina studier och har ständigt tillgång till en egen lärare eller handledare som ger stöd under lektionerna.

En elev framhåller att uppgifterna i SO är anpassade och lagom utmanande så att hen får tänka till och fundera för att kunna lösa dem. Uppgifternas svårighetsgrad varierar men den intervjuade eleven betonar att hen *"gillar utmaningar... nya saker blir utmaningar, då blir man motiverad att plugga"*. Det finns också valmöjligheter i arbetssätt och uppgifter, enligt lärarna. *"Jag kan välja hur jag vill plugga, meningen är ju att jag ska lära mig, det är bra att det inte är bestämt hur utan jag kan själv bestämma"*, säger eleven. Dessa elev- och lärarutlåtanden tyder på att undervisningen är tankemässigt utvecklande.

Enligt rektorn behövs inga särskilda hjälpmedel för att anpassa undervisningen till varje elev. Så kallade läspennor finns men de används inte. Istället läser läraren texter för eleven om det finns sådana behov. Läroböcker med lättare text och som inläst text finns i SO-ämnena. Varje elev har sin egen dator.

Sammanfattningsvis bedömer Skolinspektionen att aspekten *individanpassning, stöd och utmaningar* uppvisar mestadels starka sidor. Läraren anpassar undervisningen till eleverna i gruppen och eleverna får det stöd de behöver under lektionerna, inte minst genom att samtliga elever får individuell undervisning. Läraren verkar se till att arbetet under lektionen är tankemässigt utvecklande.

2.4. Återkoppling och reflektion över lärandet

Exempel på indikatorer vid granskningen

- läraren använder sig av formativ bedömning under lektionen
- läraren ger eleverna tillfälle att reflektera över undervisningen och sitt lärande i förhållande till kunskapskraven

Skolinspektionens bedömning

I avsaknad av lektionsobservationer kan Skolinspektionen inte bedöma om de enskilda lektionerna innehåller inslag av formativ bedömning och om eleverna regelbundet under lektionerna ges tillfällen till reflektion över undervisningen och lärandet. Den intervjuade eleven säger emellertid att *"läraren har en genomgång, [om] vad jag har klarat och vad jag kan göra ännu bättre"*. Rektorn framhåller att man gör pedagogiska rapporter och för samtal varje dag om elevernas kunskapsutveckling. Eleverna är delaktiga och rektorn understryker att det är viktigt att eleven själv kan se och bli medveten om sin kunskapsutveckling. Vid slutet av ett arbetsområde gör läraren tillsammans med eleven *"återkoppling och reflektion över planeringens utfall och lärandet i förhållande till den"*.

Lärarna säger att de för in nya mål i elevernas genomförandeplan och hur de ska nå dem. Planen kommuniceras med eleven. Men det är inte alltid så lätt att förklara för eleven varför det är bra eller viktigt att göra en viss sak, tillägger lärarna. Man går inte heller så djupt in i varje SO-ämne men försöker prata om vad som krävs för ett visst betygsssteg. Planen revideras var sjätte vecka. I de genomförandeplaner för SO som Skolinspektionen tagit del av anges syfte och vilka förmågor eleven ska utveckla samt vad i det centrala innehållet som ska behandlas. Kunskapskraven och hur elevens prestationer ska bedömas presenteras emellertid inte.

Då tillräckligt underlag saknas för en välgrundad bedömning av aspekten *återkoppling och reflektion över lärandet* inom SO-undervisningen avstår Skolinspektionen från att göra en sammanfattande bedömning inom detta område.

3. Ämnesspecifika undervisningskvaliteter

Aspekter vid granskningen

- Ämnesspecifika förmågor
- Undervisningsmaterial
- Systematisk uppföljning
- Särskilt stöd
- Ämnesövergripande undervisning och samordning av ämnesområden

3.1. Ämnesspecifika förmågor

Utgångspunkt vid granskningen

- läraren ger eleverna förutsättningar att utveckla ämnesspecifika förmågor (de långsiktiga målen) i respektive SO-ämne

Skolinspektionens bedömning

Granskningen visar, som redan nämnts, att SO-ämnena hamnar i skymundan i undervisningen på Famn. Rektorn säger att *"vi lägger kraften på att eleven ska landa som människa, lyckas och vara stolt över sig själv"*. Skolan vill låta eleverna *"visa vad de verkligen kan och då kommer SO inte i första rummet"*, fortsätter rektorn. Lärarna och även rektorn säger att de prioriterar de så kallade kärnämnen och elevernas allmänna utveckling som människor. Lärarna anger emellertid att de också försöker arbeta mera ämnesspecifikt med SO, men att eleverna tröttnar fort och att man därför måste byta ämne ofta.

Denna termin har, enligt vad lärarna uppger, ungefär hälften av eleverna haft eller kommer att ha planerad SO-undervisning under någon period. Men SO-ämnena kommer också in spontant och oplanerat, för i stort sett alla elever, i den dagliga verksamheten, inte sällan genom att eleverna tar upp något som fångat deras intresse i nyheter, media eller på annat sätt. Lärarna berättar att en elev för tillfället är mycket intresserad av släktforskning och att man då tar tillvara tillfället att träna ämnesspecifika förmågor i historia. Ett annat exempel är att en elev visade intresse för det osmanska riket och att lärarna då passade på att ge eleven förutsättningar att öva ämnesspecifika förmågor i historia, geografi och religionskunskap.

När Skolinspektionen frågar hur man tränar elevernas förmåga att resonera, diskutera och argumentera i undervisningssituationen med en lärare och en elev svarar rektorn att man inte har några medvetna pass med det, men att läraren och eleven ändå diskuterar mycket med varandra. Av en planering framgår dock att diskussioner i grupp förekommer i arbetsområdet etik. Detta bekräftas av lärarna som säger att i arbetet med etik och moral sitter eleverna i små grupper och diskuterar. Det blir kortare stunder, men lärarna försöker få till en del gruppövningar där eleverna diskuterar olika frågor. Ytterligare tillfällen att träna denna förmåga ges vid de gemensamma måltiderna, som eleverna intar i tre mindre grupper tillsammans med lärare och ungdomspedagoger.

Den intervjuade eleven säger, som redan nämnts, att hen ibland får frågor i SO att fundera över och att läraren låter eleven träna på att försöka se samband. Stor vikt läggs, enligt eleven, vid begreppsutveckling och eleven erinrar sig särskilt att man arbetat mycket med olika begrepp inom området samhällsekonomi i samhällskunskap. Eleven säger sig också få träna mycket på att söka information, till exempel i uppslagsböcker och på internet. Rektorn, som undervisar denna elev i SO-ämnen, beskriver att han tillsammans med eleven för *"ett resonemang om trovärdigheten i källor och information som eleven hittar på nätet"*. Eleven går helst till Wikipedia men *"vi söker tillsammans andra informationskällor"*, både på nätet och på biblioteket, fortsätter rektorn. Eleven uppger att läraren ofta påminner om att *"man ska vara källkritisk när man letar på nätet"*, särskilt gentemot webbplatser som Wikipedia. Rektorn nämner också att eleverna ofta har ett stort intresse för konspirationsteorier och att man då får ytterligare tillfällen att kritiskt granska och värdera information.

Ett allmänt intryck är att SO-undervisningen på Famn i hög grad styrs av elevernas temporära eller mera beständiga intressen, tillfälligheter och händelser som inträffar i den dagliga verksamheten. Så behöver det möjligen vara i viss utsträckning med tanke på elevernas svårigheter och verksamhetens art.

Sammanfattningsvis bedömer Skolinspektionen att granskningsområdet *undervisningen inriktas på att låta eleverna utveckla ämnesspecifika förmågor inom ramen för SO-ämnenas centrala innehåll* uppvisar fler svaga än starka sidor. För att utveckla undervisningen behöver skolan vinnlägga sig om att på ett mera genomtänkt och medvetet sätt ge samtliga elever förutsättningar att utveckla de ämnesspecifika förmågorna i respektive SO-ämne. Lärarna kan också arbeta mera systematiskt med att ge eleverna större möjligheter att utveckla de ämnesspecifika förmågorna i den del av verksamheten som ligger vid sidan av den planerade och schemalagda SO-undervisningen.

3.2. Undervisningsmaterial

Exempel på indikatorer vid granskningen av frågeställningen

- undervisningsmaterial i form av exempelvis, uppgifter, instuderingsfrågor, övningar, prov m.m. är utformade så att de skapar förutsättningar att stimulera eleverna att utveckla de ämnesspecifika förmågor som är framskrivna i kursplanernas för de enskilda SO-ämnena

Skolinspektionens bedömning

Granskningen visar att en rad olika läromedel används i SO-undervisningen. Eleverna har egna läroböcker i samtliga SO-ämnen. Läroböckerna används ibland. En lärobok med enklare texter finns också, både som bok och som inläst text. Det är emellertid vanligare att man använder andra böcker än läroboken och *"det gäller att hitta texter som är lagom [svåra]"*, som lärarna uttrycker det. Lärarna producerar en hel del undervisningsmaterial själva. De anpassar undervisningsmaterialet efter varje elev och hämtar, enligt rektorn, mycket från internet. Dagstidningar, tidskrifter och andra medier används ganska mycket liksom film. Eleverna har egna datorer och söker ofta information på internet.

Eleverna får ofta göra studiebesök med koppling till SO-ämnena. Rektorn beskriver att man besöker företag i grannskapet liksom kommunala och andra offentliga institutioner. En elev berättar att man besökt ett buddhistiskt tempel och att man varit på Kiviks musterier samt en hel mängd andra ställen med anknytning till ekonomi och samhällskunskap.

De uppgifter och prov Skolinspektionen tagit del av innehåller såväl faktabetonade uppgifter som mera utredande övningar där eleverna ska förklara och resonera samt använda ämnesspecifika begrepp.

Elevernas kunskaper utvärderas oftast muntligt. Läraren och eleven samtalar om vad eleven lärt sig och eleven får redovisa både fakta och ämnesspecifika förmågor. Genom att minimera användningen av skriftliga prov försöker lärarna undvika att eleverna får uppleva att de misslyckas.

Sammanfattningsvis bedömer Skolinspektionen att granskningsområdet *använder lärarna undervisningsmaterial som stimulerar elevernas användning av de ämnesspecifika förmågorna inom ramen för SO-undervisningen* uppvisar mestadels starka sidor.

3.3. Systematisk uppföljning

Exempel på indikatorer vid granskningen

- skriftligt omdöme i SO-ämnena är dokumenterade i elevens IUP i förhållande till de ämnesspecifika förmågor som undervisningen ska bidra till att utveckla
- skolan i sitt systematiska kvalitetsarbete planerar, följer upp och utvecklar undervisningen i SO-ämnena på grupp- och skolnivå.

Skolinspektionens bedömning

Granskningen visar att det systematiska kvalitetsarbetet genomförs med ett helhetsperspektiv på elevernas livssituation och då är det framför allt elevernas sociala utveckling som fokuseras. När det gäller kunskapsresultat orienteras det systematiska kvalitetsarbetet mot att eleverna åtminstone ska nå behörighet till yrkesprogram i gymnasiet, det vill säga godkänt betyg i svenska, engelska, matematik och ytterligare fem ämnen. Med ett sådant grepp riskerar man att elevernas kunskapsutveckling och resultat i SO-ämnena inte uppmärksammas tillräckligt. Intervjuer med rektor och lärare bekräftar också att planering, uppföljning och utveckling av undervisningen i SO-ämnena inte ryms inom det systematiska kvalitetsarbetet.

De skriftliga omdömena tar inte heller upp elevernas kunskapsutveckling med koppling till de ämnesspecifika förmågorna och kunskapskraven i SO-ämnena. Analys av kunskapsresultaten, planering, utveckling och uppföljning av undervisningen i SO-ämnena behöver göras på samtliga nivåer, det vill säga för individ, årskurs och hela skolan. Se även under 3.4 *Särskilt stöd*, nedan.

Sammanfattningsvis bedömer Skolinspektionen att granskningsområdet *följer skolan systematiskt upp hur undervisningen utvecklar elevernas användning av de ämnesspecifika förmågorna* uppvisar mestadels svaga sidor. I det systematiska kvalitetsarbetet ägnas alltför lite uppmärksamhet åt SO-ämnena och de ämnesspecifika förmågorna. Ett systematiskt kvalitetsarbete är en förutsättning för att eleverna ska få en undervisning av god kvalitet. Skolan behöver därför utveckla det systematiska kvalitetsarbetet så att det omfattar planering, uppföljning och utveckling av undervisningen i SO-ämnena på såväl individ- som grupp- och skolnivå.

3.4. Särskilt stöd

Exempel på indikatorer vid granskningen av frågeställningen

- elever som riskerar att inte nå kunskapskraven har åtgärdsprogram
- elev som har åtgärdsprogram får sitt särskilda stöd tillgodosett på ett sätt som stimulerar eleven att utveckla de ämnesspecifika förmågor som krävs för att nå kunskapskraven

Skolinspektionens bedömning

Granskningen visar att alla elever har anpassad studiegång med kraftigt reducerad undervisning i SO-ämnena och att samtliga har behov av särskilt stöd.

Eleverna har en individuell studieplan, en så kallad genomförandeplan. Genomförandeplanen ersätter eller inkluderar oftast åtgärdsprogram, enligt rektor. Skolinspektionen har dock vid sidan av genomförandeplaner tagit del av ett par separata åtgärdsprogram. Åtgärdsprogrammen är mycket generellt formulerade och tar upp elevens skolsituation ur ett helhetsperspektiv. Åtgärdsprogrammen anger inte på ett konkret sätt vilka behov eleven har i relation till kursplanerna eller vilka åtgärder skolan sätter in för att utveckla elevens ämnesspecifika förmågor och stödja eleven för att nå kunskapskraven i SO-ämnena. De genomförandeplaner Skolinspektionen sett har två olika utformningar. Den ena varianten anger varken kunskapskrav eller behov i SO-ämnena och anger som enda insats i SO-ämnena att eleven har *"anpassad studiegång, läser inte ämnet i tillräcklig utsträckning enligt timplanen"*. Den andra varianten är genomförandeplaner för arbetsområden i SO. Planerna är kortfattade pedagogiska planeringar. De anger syfte från kursplanerna, en blandning av generella och ämnesspecifika förmågor samt arbetsområden från det centrala innehållet. Hur eleven ska arbeta, vilka särskilda stödåtgärder som sätts in och vad som kommer att bedömas har inte noterats. Även i dessa dokument blir det alltså oklart vilka särskilda behov eleven har i SO och vilka konkreta åtgärder skolan sätter in för att eleven ska kunna nå kunskapskraven samt hur åtgärderna ska utvärderas. Arbetet med särskilt stöd i SO-ämnena dokumenteras således inte på ett godtagbart sätt.

Som nämnts under föregående bedömningspunkter hamnar SO-ämnena i skymundan när Famn fokuserar på att ge eleverna förutsättningar att utveckla de sociala målen i Lgr 11 2 och att i första hand nå behörighet till gymnasiet yrkesprogram.

När eleverna tidvis ändå får planerad SO-undervisning är den i praktiken utformad så att den ger eleven särskilt stöd som stimulerar eleven att utveckla de ämnesspecifika förmågor som krävs för att nå kunskapskraven. Om skolan anser att många elever endast klarar att få en mycket begränsad planerad undervisning i SO-ämnena blir det desto viktigare att man tar tillvara alla andra möjligheter att ge eleverna förutsättningar att utveckla de ämnesspecifika förmågorna. Lärarna behöver därför i den dagliga verksamheten, såväl på lektion-

er i övriga ämnen som vid andra aktiviteter, på ett mera medvetet och genomtänkt sätt lyfta fram och arbeta med elevernas kunskapsutveckling i SO-ämnena. Med mera fokus på SO och på varje elevs särskilda behov inom dessa ämnen i skolans hela verksamhet bedömer Skolinspektionen att fler elever kan nå kunskapskraven. Detta bygger på och förutsätter att lärarna noggrant dokumenterar, analyserar och följer upp elevernas kunskapsutveckling inom SO-ämnena.

Sammanfattningsvis bedömer Skolinspektionen att granskningsområdet *får elever som riskerar att inte nå de grundläggande kunskapskraven i de samhällsorienterade ämnena det särskilda stöd som de har rätt till* uppvisar fler svaga än starka sidor. En styrka är att när elever väl får undervisning i SO-ämnena är det särskilda stödet väl ägnat att ge eleverna förutsättningar att utveckla de ämnesspecifika förmågorna. En svaghet är emellertid att eleverna får så lite undervisning i SO att de av den anledningen har extra stora svårigheter att nå kunskapskraven. Skolan behöver därför överväga om eleverna kan få mera undervisning i SO-ämnena. Vidare kan skolan i den dagliga verksamheten, såväl under lektioner i andra ämnen som vid övriga aktiviteter, på ett mera medvetet och genomtänkt sätt lyfta fram och arbeta med de ämnesspecifika förmågorna i SO-ämnena. Varje elev som inte når kunskapskraven ska ha ett åtgärdsprogram som anger elevens unika behov, vilka åtgärder skolan sätter in för att stimulera eleven att utveckla de ämnesspecifika förmågorna i SO och hur åtgärderna ska utvärderas.

3.5. Ämnesövergripande undervisning och samordning av ämnesområden

Exempel på indikatorer vid granskningen av frågeställningen

- Förekomsten av ämnesövergripande undervisning
- Förekomsten av samordning av ämnesområden

Skolinspektionens bedömning

Granskningen visar att undervisningen i hög grad anpassas efter elevernas dagsform och sinnesstämning. Lärarna påtalar, som redan nämnts, att elever-

nas uthållighet är låg och att man därför måste byta ämne ofta. Det händer ofta, enligt lärarna, att man i undervisningen överlappar och glider över från ett ämne eller ämnesblock till ett annat, exempelvis från sex och samlevnad i naturorienterande ämnen till etiska samtal i SO-ämnena. Lärarna menar att SO-ämnena allt som oftast kommer in även när man arbetar med svenska och matematik. Men de tillägger att de inte alltid tänker på det eller är medvetna om att de i själva verket arbetar ämnesövergripande.

De planeringar av undervisning i SO-ämnena Skolinspektionen tagit del av är uteslutande ämnesvisa. Planeringarna visar inte heller på samordning av ämnesområden inom de enskilda SO-ämnena, över ämnesgränserna inom SO eller med andra ämnen. I vilken mån man kan arbeta ämnesövergripande varierar också mellan eleverna. Vissa elever vill inte, enligt lärarna, att *"man blandar in saker från andra ämnen"*.

Det tycks alltså finnas ett glapp mellan planeringar av undervisningen och vad som faktiskt sker under lektionerna. Undervisningen anpassas efter de specifika omständigheter som råder för dagen. I praktiken blir undervisningen därmed inte sällan ämnesövergripande och det förekommer också att flera ämnesområden samordnas. Lärarna behöver emellertid vara mera medvetna om att de ganska ofta undervisar i SO-ämnena vid sidan av schemalagd tid för dessa ämnen. De behöver vidare ha strategier och beredskap för att synliggöra SO-ämnena i all verksamhet. Genom att på ett mera målinriktat sätt arbeta ämnesövergripande och med samordning av ämnesområden kan de ta tillvara alla tillfällen att låta eleverna arbeta med de ämnesspecifika förmågorna. På så sätt kan sannolikt fler elever nå kunskapskraven i SO-ämnena.

Sammanfattningsvis bedömer Skolinspektionen att granskningsområdet *ämnesövergripande undervisning och samordning av ämnesområden* uppvisar fler svaga än starka sidor. Undervisningen är ofta ämnesövergripande och olika ämnesområden samordnas också. Det sker dock många gånger utan att lärarna är medvetna om det och reflekterar över det. Lärarna behöver därför utveckla strategier för att alltid synliggöra SO-ämnena och de ämnesspecifika förmågorna för eleverna när de behandlas i undervisningen. De ämnesspecifika förmågorna och bedömningar av eleverna gentemot kunskapskraven i SO-ämnena måste således på ett genomtänkt sätt föras in i den ämnesövergripande undervisningen.

Bakgrundsuppgifter om kvalitetsgranskningen

Kvalitetsgranskningen av samhällsorienterande ämnen för årskurserna 7–9 genomförs i sammanlagt 16 kommunala skolor och 9 fristående skolor. När kvalitetsgranskningen av samhällsorienterande ämnen för årskurserna 7–9 är genomförd redovisas de samlade resultaten i en övergripande kvalitetsgranskningsrapport. De skolor som ingått i granskningen bildar en referensram och en möjlighet till jämförelse med förhållanden på andra skolor. Det enskilda beslutet kan därmed sättas in i ett större sammanhang.

Bakgrundsuppgifter om Famn

Famn är en fristående skola i Simrishamns kommun. Verksamheten startade höstterminen 2009. Skolan har vid kvalitetsgranskningen 10 elever, samtliga i årskurserna 7–9. Famns målgrupp är elever med bristfällig tidigare skolgång och instabil hemsituation. Flertalet elever har dessutom neuropsykiatriska diagnoser. Verksamheten är uppbyggd och organiserad för att möta elever med särskilt stora svårigheter. Eleverna bor i familjehem som är belägna på längre eller kortare avstånd från Famn och de hämtas/lämnas dagligen med bil av skolans personal. Famn har ett helhetsperspektiv på elevernas livssituation och arbetar med sju så kallade livsområden där skola/utbildning är ett. Eleverna kommer till skolan med erfarenheter av svåra misslyckanden i sin tidigare skolgång, inte sällan med flera år av förlorad undervisning. Famn anpassar undervisningen så att alla elever ska känna att de kan lyckas. Sociala mål och strävan att höja elevernas självkänsla har högsta prioritet. Samtliga elever har anpassad studiegång och i stort sett all undervisning bedrivs som individuell undervisning. Alla elever har ett eget arbetsrum med skrivbord och dator och undervisas där enskilt av en lärare. I många fall börjar eleven sin tid vid Famn med att huvudsakligen ha praktik på en arbetsplats, exempelvis med djurskötsel på en gård som är knuten till skolan eller på motorverkstad. Undervisning i skolämnen får alltmera utrymme efterhand som eleven är redo för mera teoretiskt inriktade studier. En målsättning är att eleverna ska slussas tillbaka till vanliga grundskolor, vilket också skett i något fall. I övrigt satsar man på att eleverna ska nå minst betyget E i alla ämnen eller åtminstone behörighet till gymnasiet.

Vid skolan finns tre lärare i SO-ämnena. En är ämneslärare (adjunkt) i historia, religionskunskap och samhällskunskap samt har undervisat i geografi i 20 år. En lärare är utbildad i SO för årskurserna 1–6 och ytterligare en är utbildad i SO för årskurserna 1–7. Av intervjuerna framgår att även en lärare med utbildning i matematik och naturorienterande ämnen och en som är utbildad mellanstadielärare/speciallärare/specialpedagog emellanåt undervisar i SO-ämnena.

Kunskapsresultaten vid Famn är mycket låga. Endast enstaka elever har de senaste terminerna nått betyget E eller bättre i SO-ämnena.

Syfte och frågeställningar

Det övergripande syftet med Skolinspektionens ämnesgranskningar är att belysa och bedöma om undervisningen överensstämmer med läroplanens och kursplanernas mål och riktlinjer och om undervisningen bedrivs på ett effektivt sätt, det vill säga bidrar till att elevernas kunskaper utvecklas så långt som möjligt inom ramen för givna mål.

I denna granskning riktas särskilt fokus mot arbetet med att ge eleverna förutsättningar att utveckla de förmågor som kursplanerna i SO-ämnena syftar till samt hur undervisningen i SO-ämnena är organiserad så att eleverna får möjlighet att uppfatta större kunskapsområden. I granskningen är följande preciserade frågeställningar centrala:

Inriktas undervisningen mot att låta eleverna utveckla ämnesspecifika förmågor?

Använder lärarna undervisningsmaterial som stimulerar eleverna att utveckla ämnesspecifika förmågor?

Följer skolan systematiskt upp hur undervisningen utvecklar elevernas användning av de ämnesspecifika förmågorna?

Får elever som riskerar att inte nå de grundläggande kunskapskraven i SO-ämnena det särskilda stöd som de har rätt till?

Förekommer ämnesövergripande undervisning inom ramen för SO-ämnena?

Förekommer samordning av undervisningen mellan SO-lärare och/eller mellan SO-lärare och lärare i andra ämnen?

Utöver ovanstående frågeställningar granskas även allmänna undervisningskvaliteter. Granskningen genomförs genom att följande aspekter på undervisningens kvalitet belyses:

Trygg, stödjande och uppmuntrande lärandemiljö

Tydlighet i mål och innehåll

Individanpassning, stöd och utmaningar

Återkoppling och reflektion över lärandet

Metod och material

Valet av metoder utgår från det övergripande syftet med ämnesgranskningar och den aktuella granskningens frågeställningar samt aspekter på allmänna undervisningskvaliteter. De observationsscheman, elevenkäter och intervjuguider som används har utarbetats med utgångspunkt i forskning, Skolinspektionens tillsyn och kvalitetsgranskningar, skollagen och Lgr 11 (läroplan och kursplanerna i de samhällsorienterande ämnena). Nedan beskrivs de metoder som kompletterar och förstärker varandra för att besvara projektets frågeställningar.¹

Dokumentstudierna ger en inblick i skolans organisation och arbete med SO-ämnena. Resultat från elevernas betygsresultat i SO-ämnena, lärarnas utbildning och kompetensutveckling, hur skolan arbetar utifrån styrdokumentet när det gäller SO-undervisningen, vilka undervisningsmaterial, övningar, uppgifter och prov lärarna använder sig av samt hur man systematiskt arbetar med att följa upp, utvärdera och utveckla SO-undervisningen undersöks genom dokumentstudier. Dokumentstudierna förbereder även inspektörerna för skolbesöket och ger underlag för att ställa frågor.

Genom strukturerade lektionsobservationer granskas undervisningens kvalitet när det gäller arbetet med att skapa förutsättningar att stimulera eleverna att utveckla ämnesspecifika förmågor samt skapa allmänna undervisningskvaliteter. Klassrumsobservationer är en viktig metod för att kunna se samspelet

¹ Valet av metod för granskningen av Famn har med anledning av verksamhetens art avvikit från den här beskrivna. Se avsnittet "Observationer, intervjuer och enkät" i inledningen.

mellan lärare, elev och lektionens innehåll. Observationerna ger underlag för att besvara projektets frågeställningar men också hur läroplanens och kursplanens mål och riktlinjer avspeglas i undervisningen. Varje observerad lektion bedömdes utifrån flera olika aspekter av kvaliteten på undervisningen. För varje aspekt finns en eller flera bakomliggande indikatorer vilka konkretiseras i ett observationsschema i form av goda exempel. Bedömningen av varje kvalitativ aspekt är ett snittvärde av bedömningen av aspektens indikatorer i undervisningskvaliteterna, dvs. av de som varit möjliga att observera under den aktuella lektionen. Indikatorerna bedöms på en skala 1-4: 1=i mycket låg grad eller inte alls, 2=i ganska låg grad, 3=i ganska hög grad, 4=i mycket hög grad. Om en indikator inte gick att värdera eller inte var relevant i sammanhanget för en aspekt bedömdes den inte.

Läraren ska i förväg ge observatörerna uppgifter om vilket elevsammansättningen i klassen och uppgifter om det finns elever i klassen som riskerar att inte nå kunskapskraven i ett eller flera SO-ämnen samt om det finns åtgärdsprogram upprättade för elever som riskerar att inte nå kunskapskraven och om det finns elever i klasserna som har funktionsnedsättningar. Under lektionsobservationerna värderas ett antal kriterier, kopplade till kunskapskraven, som kan anses vara värderas som goda exempel på positiva exempel på ämnesspecifika förmågor. Allt detta inom ramen för SO-ämnenas centrala innehåll. Observationerna av hela lektioner utförs av två inspektörer som under lektionen för löpande anteckningar. I direkt anslutning till lektionen fyller inspektörerna i ett observationsschema. I samband med klassrumsobservationerna intervjuas undervisande lärare efter lektionen, eller efter en serie av lektioner inom ett sammanhållet ämnesområde, utifrån en frågeguide. Observationerna är också ett underlag för elev- och lärarintervjuerna.

Intervjuer med elever, lärare och rektor ger tillsammans med övriga metoder en helhetsbild av SO-undervisningen i skolan av de faktorer som kan ha betydelse för lärandet. Frågor om undervisningsstrategier, syfte/kunskapskrav, centralt innehåll, stöd och stimulans, samverkan och samordning av undervisningen, kompetens och erfarenhet samt hur skolan systematiskt planerar, genomför och utvecklar undervisningen i SO-ämnena är viktiga för att komplettera det inspektörerna sett i undervisningen och i dokumenten. Såväl elever som lärare och rektor kommer att, vid intervjuerna, få besvara frågor utifrån ett frågeformulär. Samtliga lärare som undervisar elever i årskurserna 7-9 i de samhällsorienterande ämnena på aktuell skola intervjuas i en gruppintervju.

Rapport

Skolinspektionen

2013-04-25

18 (18)

Dnr 400-2011:6489

Elever till intervjuerna väljs ut från de klasser som observeras. Både pojkar och flickor ska ingå. Medverkan är frivillig.

Elevenkäter ska ses som en metod att få kompletterande svar på de centrala frågeställningarna. Enkäterna kan ge exempel på vilka förmågor eleverna får möjlighet att utveckla i SO-undervisningen, om undervisningen sker utifrån elevernas erfarenhet, intresse och behov samt om eleverna får stöd, stimulans och utmaningar i sitt lärande. Dessutom kan det ge en bild av om svaren skiljer sig åt mellan pojkar och flickor. Webbenkäten genomförs innan skolbesöket och omfattar samtliga elever i årskurserna 7–9 i varje skola. Enkäter till lärare och rektor används inte.